

אולי מורה שהתקוה להשבת מלכות בית דויד היתה תקוה לעתיד לבוא ולא למאורע תכוף (הש' לויג).

[כט] לכהן ב"ס מדגיש כאן בכוונה שבחירת בית צדוק היא רק בנוגע לכהונה, כי השלטון המדיני בישראל ישוב לבית דויד (הש' מה מז). והש' מ' מדות הד בסוף: "וברוך הוא שבחר באהרן ובניו לעמוד לשרת לפני יי". גם ברכת כה"ג על הכהנים (מ' יומא זא, סוטה זז. מברכה זו השמיטו את השם צדוק אחרי דור המכבים, אבל הש' יח' ממו, מג יט, מד יה יו, מחיא). בתפילת י"ח אין ברכה על הכהנים, אבל אחרי ברכת "את צמח" באות ברכות על התפילה ועבודת המקדש ("שמע קולנו", "רצה").

[ל] בר' יהא: תפילת י"ח, ברכת אבות.

[לא] הש' צור ישראל (שמ"ב כג ג, יש' ל כט), צור יעקב, צור ישראל (תפילת שחרית, אמת ויציב).

[לב] בר' מט כד, תה' קלב ב. כאן יש הודיה מיוחדת לכל אחד משלושה האבות, אך בתפילת י"ח נכללו שלושה האבות בברכה הראשונה יחד, וחתימת הברכה היא באברהם לבדו (הש' ב' פסחים קיז ב: "בך (באברהם) חותמין ואין חותמין בכולן"). אבל נראה שקדמונינו כיוונו את הברכה השניה ליצחק ואת הברכה השלישית ליעקב¹.

[לג] תה' עח סח, קלב יג: תפילת י"ח, ברכת רצה: "בשובך לציון". וכבר שיערנו למעלה שנראה שמקומו המקורי של פסוק זה הוא בין פכ"ח ופכ"ט או בין פכ"ט ופ"ל, וכך באות יחד שתי ההודיות על בחירת ציון ובחירת הכהנים ששירתו בציון.

[לד] מ' אבות גא, ד כט, תפילת עלינו, ועוד.

[לה] תה' קמח יד. כל הפסוק נכתב בכ"י בשורה אחת.

נא 51 אָנִי ² נַעַר הָיִיתִי	וְחַפְצָתִי בָּהּ וּבְקִשְׁתִּיהָ:
לז 15 בְּאַמְתָּהּ דָּרָכָה רַגְלִי	אֲדֹנִי מִנְעוּרֵי חֲכָמָה לְמִדָּתִי:
לח וְאֶת־פִּלֵּל תִּפְלָה בְּנַעֲרוֹתַי	וְהִרְבֵּה מָצָאתִי דַעָה:
לט 17 עָלָה הָיָה לִי לְכָבוֹד	וּלְמַלְמְדֵי אֶתֶּן הוֹדָאָה:
מ 18 חֲשַׁבְתִּי לְהִיטִיב	וְלֹא אֶהְפֹּךְ כִּי אֶמְצָאֲנִי:
מא 19 חֲשַׁקָה נִפְשִׁי בָּהּ	וּפָנִי לֹא אֶהְפֹּךְ מִמֶּנָּה:
מב 20 נִפְשִׁי נָתַתִּי אַחֲרֶיהָ	וּלְנִצָּח נִצָּחִים לֹא אֶשָּׂא [מִמֶּנָּה]:
מג יְדֵי פִתְחָה שְׁעָרֶיהָ	וְלֹה אַחֲרֵר וְאַבִּיט בָּ[הָ]:

¹ הש' פרקי דר"א פל"א: "באותה שעה (של העקדה) פתח (יצחק) ואמר ברוך אתה יי מחיה המתים"; ושם פל"ה בסופו: "ויצא יעקב מבאר שבע... וענו העליונים ואמרו ברוך אתה יי האל הקדוש". וכן בפיוטים, ע' ז. יעבץ, מקור

הברכות, עמ' 18, הערה ² כ"י ב די"ט ע"א שורה 9

מד ובטהרה מצאתיה

ולב קניתי לה מתחלתה
בעבור כ :

מה 21 מעי יִהְיוּ כִתְנוֹר

להביט בה 22 נתן יי לי שכר שפתותי

בעבור בן קניתי קנין טוב: ובִלְשׁוֹנִי אֶהוֹדְנוּ:

מז 23 פנו אלי סכלים ולינו בבית מדרשי:

מח 24 עד מתי תחסרון מן אילו

ונפשכם צמאה מאד תהיה: ואילו

מט 25 פי פתחתי ודברתי בה קנו לכם חכמה בלא כסף:

נ 26 וצואריכם בעלה הביאו ומשאה תשא נפשכם:

נא קרובה היא למבקשיה ונותן נפשו מוצא אתה:

נב 27 ראו בעיניכם כי קטן הייתי ועמדתי בה ומצאתיה:

נג 28 רבים שמעו למודי

בנערותי וכסף וזהב תקנו בי:

נד 29 תשמח נפשי בשיבתי ולא תבושו בשירתי:

נה 30 מעשיכם עשו בצדקה והוא נותן לכם שכרכם בעתו:

נו ברוך יי לעולם ומשובח שמו לדר ודר:

עד הנה דברי שמעון בן ישוע שנקרא בן סירא:

חכמת שמעון בן ישוע בן אלעזר בן סירא:

יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם:

3. שבח קנין החכמה, לו-נה

שיר אחרון זה של הנספח מתחלק לשני חלקים, בחלק הראשון (סל"ו-מו) מספר המשורר על התאמצותו מימי נעוריו לקנות לו חכמה, ובחלק השני (פמ"ז-נה) הוא פונה אל חסרי חכמה, ביחוד בני הנעורים, שיבואו אליו וילמדו את החכמה. הנוסחה של השיר נשתכשה בעד מאד. כמה טורים נשמטו לגמרי או באו שלא במקומם, ועוד נכנסו לתוכו שיבושים רבים אחרים ועל ידי כך נתקלקלה צורתו המקורית של השיר. התרגום הסורי נעשה מחוץ מקור עברי שהיה דומה לנוסחת ע שלפנינו, ורק במקומות מעטים נוטה מנוסחת ע ומסכים לנוסחת י. אבל גם המקור העברי שלי היה משובש מאד, אפעלפי שלא במידה מרובה כמו ע¹.

עוד לפני התגלותם של השרידים של ע שיער G. Bickell במאמרו בקובץ Zeit-schrift für Katholische Theologie לשנת 1882, עמ' 319 ואילך, ששיר זה נתחבר מעיקרו ע"פ סדר אלפבית בראשי החרוזים. השערה חריפה זו נתאמתה ע"י ע. אנו מוצאים בע פסוקים רבים בסדר אלפביתי, כמו: א בפסוק הראשון (סל"ו), מ-ג (פמ"ה-מו), ע-ר (פמ"ח-נב), ש-ת (פנ"ג: שמעו-נד), ולכן קרוב לודאי שגם שאר הפסוקים היו מעיקרם בסדר אלפביתי, אלא שנשתכשו בדרך מסירתם ואבדה להם צורתם הראשונה². השתכשותו של השיר אירעה כבר בזמן קדום, כי כבר המתרגם היווני לא הכיר בסדרו האלפביתי של השיר. ביקל ופטרס וסמנד ניסו כל אחד לפי דרכו להחזיר לשיר את צורתו האלפביתית הראשונה. להלן אחרי הפירוש שלנו ימצא הקורא נסיון חדש מצידנו, המיוסד על מסקנותינו בהערות ובהגהות הבאות

[לו-לח] גרסת י שונה הרבה בפסוקים אלו מגרסות ע, ט, ואנו נותנים בזה במלואם את הפסוקים לפי י בהחזרה לעברית: לו. (13) עוד אני נצר בטרם תעיתי / בקשתי חכמה בגלוי בתפילתי. (14) לפני היכל שאלתי עליה / וצד אחרית אבקשנה. (15) מפרח כמו (ג"א: צד) צנב קשל / שמח לבי בה. לו. דרכה בגלי בישור / מנעורי תתתיה. לח. (16) הטייתי מצט אָנְי וְאָקַח / וְהִרְבֵּה מְצָאֵי לִי מוֹסֵר.

[לו] י מקדים: עוד, אולי גרס: אני עוד. — אני מיותר לצורך המובן, ובא כדי להתחיל את הפסוק באות א. — נער תה' לזכה. י מוסיף: בטרם. — הייתי חסר ב ט: י: תעיתי, ופירשו המפרשים: קודם שנסעתי לחו"ל (לד"א, י, גם בר' כיג), אבל אי אפשר לקשור את נעוריו של ב"ס לנסיעה לחו"ל. יותר נכון שי שיבש: הייתי-תעיתי. — וחפצתי אולי יש להגיה: תפצתי. — בה בחכמה, אבל היה צריך להזכיר כאן את החכמה בפירוש: ק': בקמה (בה-בח=בחכמה, פטרס), הש' י: בקשתי חכמה. "בגלוי" (προφανώς) שמוסיף י הוא כנראה תוספת.

פסוק 14 של י הוא מקורי, ונשמט מן ע ע"י שיווי הסיום: ובקשתיה (ע)—אבקשנה, אלא ש"בתפילתי" של י בסוף פסוק 13 צריך לחבר לפסוק הבא (14): בתפילתי לפני היכל

¹ לוי (ח"ב, עמ' XXIII ואילך) מתאמץ להוכיח ש ע הוא כאן תרגום מן ט. אולם השיבושים ב ט (פס' מב מה ועוד) ובי (פס' מא) המתבארים יפה על ידי ע, וכן התרגומים החפשיים של ט ושל י (פס' לח לט מז נ נד) מוכיחים ש ע הוא מקורי. אבל אפשר שנוסחתו הושפעה בזמן מאוחר מן ט

² וכך נשתנתה נוסחת המזמורים, נחום פרק א, תה' ט"י, ובמקצת גם תה' כה, מפני שהמעתיקים לא שמרו את צורתם האלפביתית של המזמורים

שאלתי, כלומר המשורר התפלל לפני ההיכל שתנתן לו חכמה (מל"א ג ו"ט, חכמת שלמה חכא ואילך. טור זה נמסר בצורה מאוחרת ב"ע, ס בטור א של פל"ח (ע"ש). — אחרית בטור ב של 14 היא קשה, אבל אפשר שהכוונה: עד אחרית חיי, כלומר כל ימי חיי אבקש את החכמה. 15 של י גם כן חסר ב"ע ו"ט, אבל הוא מקורי, אלא שהתיבה הראשונה: מִפְּנֵי (ἐξ ἄνθους), היא קשה. כ"י 254: ἐξανθούσα (פרחתי), וכעין זה גם בכ"י אחר של י וב"ל. ע"פ זה יש לגרוס: נְמַלְתִּי (טילור), כדי להשיג חרוז עם אות ג בראשו, כלומר אחרי שגמלתי וגדלתי מהיות נער והייתי כענב בשל, שמחתי בחכמה (יד כא, יש' יח ה, בר' מ י).

[לז] טור א ב"ט: דְּרָכָה בְּגִלִּי בְּאֶמֶת. סדר זה של התיבות מתאים ל"י, והוא מקורי, כי הוא נותן לנו אות ד בראש החרוז. אלא שצריך לקיים את גרסת ע: בְּאֶמֶתָה (תה' כה ה). — אדני קשה קריאה זו ליי, כי בכל השיר הוא מדבר אל בני אדם הסכלים, ועל יי הוא מדבר בלשון "הוא" (פמ"ו, פנ"ה). ב"י חסר, והוא תוספת שבאה אולי מכפל של ה (ה' = אדני) מן "באמתה". — חכמה למדתי ט: יִדְעָתִי מוֹסֵר, מן הפסוק הבא (ט). גרסת ע מיוסדת על תה' עא יז, אבל זכר השם "חכמה" בפירוש הוא מיותר כאן, ויותר טוב להשמיטו (כמו י), ות' "למדתי" ק': לְמַדְתִּיהָ; או יותר נכון: חֲקַרְתִּיהָ. כמו י, כלומר התהלכתי לתור אותה ולדעתה, מקביל אל "דרכה רגלי" (יד כה, שו' יח ב, שמ"ב י ג).

[לח] תפלה ט: תְּפִלָּתוֹ, שיבוש מן: תְּפִלָּתִי (הש' י 13). — בנערותי ט: בְּשָׁאֲנִי קָטָן, פירוש (ליג, ע"ש). טור זה הוא מאוחר כאן, כי כבר למד חכמה בפסוק הקודם, ואם כן היה צריך להתפלל על השגת החכמה קודם שלמד אותה. הנכון הוא שטור זה בא כאן שלא במקומו ת' החרוז של אות ב: בתפלתי וכ', שנשמט מן ע ו"ט (ע' לפל"ו). ק' כמו י: הִטִּיתִי אֲזֵנִי וְאָקַח, הטה את אזנו לדברי החכם ולקח את לקחו (מש' די). "מעט" ב"י הוא תוספת, שבאה כנראה להקביל ל"הרבה" בטור ב (הש' גם פנ"ב, ה כ). — מִצְאָתִי י מוֹסִיף: לִי, מן הפסוק הבא. — דעה י, ט: מוֹסֵר, אולי פירוש.

[לט] עלה העול של החכמה (פ"ג, ולב). ויש לגרוס: וְעָלָה, כדי להשיג חרוז המתחיל באות ו (סמנד). י: προκοπή (הצלחה, וכך מתרגם סומכוס προκοπτε, "צלח", תה' מה ה), אפשר ששיבש: ועלה-תועלה. — לכבוד י: בָּהָ. — ולמלמדי הוא יי המלמד לאדם דעת; י: וּלְנוֹתֵן לִי חֶקְמָה, פירוש. — הודאה הש' "נתן הודות" (מויא), "אני נותן הודאה" (מ' ברכות ד ג). י: כְּבוֹד, אולי שיבש וגרס: הוֹד, או מטור א, שהשמיט שם "לכבוד".

[מ] חשבתי ק': וְנִמְנְמִיתִי (סמנד), וכך נשיג חרוז המתחיל באות ז, כלומר החלטתי בלבי לעשות את הטוב והישר ולשם זה ביקשתי את החכמה. — אהפך לא אשוב, כמו בארמית. — כ"י כמו: עד כי. — אִמְצָאֲנוּ ק': אִמְצָאָנָה, את החכמה, כלומר לא אשוב מלחפש את החכמה עד שאמצאנה. אולם קשה החזרה של "לא אהפך" בפסוק הבא, ושם הוא יותר מקורי, מפני ששם הוא במשמע הרגיל בעברית. י: διανοήτην γὰρ τοῦ ποιῆσαι αὐτήν / καὶ ἐζήλωσα: יידיש: וְנִמְנְמִיתִי לַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ / וְאִמְצָא אֶת הַטּוֹב וְלֹא אֲבוֹשׁ. נראה שיש סירוס ב"י, ושצריך לגרוס כך: διανοήτην τοῦ ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν / καὶ ἐζήλωσα γὰρ καὶ οὐ μὴ αἰσχυνθῶ: יידיש: וְנִמְנְמִיתִי לַעֲשׂוֹת אֶת הַטּוֹב / וְאִמְצָא אֶת הַטּוֹב וְלֹא אֲבוֹשׁ. לפי זה גרסת י היא: חֲשַׁבְתִּי לַעֲשׂוֹת אֶת הַטּוֹב / כִּי בִקְשָׁתִי וְלֹא אֲבוֹשׁ. ולכן אפשר שבמקור של י היה: וְנִמְנְמִיתִי לְהִיטִיב / בִּקְשָׁתִי וְלֹא אֲבוֹשׁ. טור ב נשתנה ב"ע כך: בקשתיה=מצאתיה-אמצאנה-אמצאנו; הש' לג לו: תבקשנו (ζητήσεις), ט: תמצאנו. וכך פירושו של "בקש" הוא: מצא, שמ"א יג יד, מש' יא כז (מקביל אל "תבואנו"). ולהפך: למצא (בר' יט יא), מתורגם בתה"ש: ζητοῦντες, לבקש; הש' גם למעלה ב"ז. ועוד

נשתבש: אבוש-אשוב=אהפך (על דרך הארמית). ועל ידי סירוס התיבות יצאה הגרסה של טור ב ב ע שלפנינו. ועוד אפשר ש"אהפך" כאן בא מן הפסוק הבא, ת' "אשוב", שיבוש מן "אבוש". והגרסה המקורית של ע היתה: וְלֹא אָבוּשׁ כִּי אֶמְצָאָנָה, אבוש הוא כמו "בוש", אתמהמה (הש' בוש, שו' ג כה, ועוד). כלומר לא אתאחר מלבקש ולמצוא את החכמה. [מא] חשקה בר' לדח, הש': "חשקה נפשי בתורה" (ב' יבמות סג ב, שכטר). י': עֲשֵׂקָה (διαμεμάχισται, טילור), מלשון התעשקו והתקוטטו (בר' כו כ), אבל בודאי טעה י והכוונה האמיתית של גרסה זו היא כמו עסקה במשנאית; ט: דְּבָקָה. — אהפך כלומר לא אסנה את פני ממנה, אלא אביט בה תמיד באהבה. בי הטור: (רעב, και ἐν ποιήσει λιμοῦ שיבוש מן μου: שלי) δεικνύσασθαι, ובַּעֲשׂוֹתִי אֲדִיק (או: אֲצַנִּיצ, יו כט), גרס: ופני לא-ופעלי=ובעשותי, ממנה-נאמנה (ἀκριβής, לא מא, סמנד), והשמיט: אהפך.

[מב-מד] גרסתי בפסוקים אלו היא כך: מג. יְדִי פָּרַשְׁתִּי לְמָרוֹם / וְ(על) שְׁגֻגוֹתֶיהָ הִתְאַפְּלִיתִי. מבא, מדב. נִפְשִׁי כוֹנֵנֶתִי אֵלֶיהָ / לֵב קִנֵּיתִי עֲמָה מְרֵאשִׁית. מדא, מדג. וּבִטְהָרָה מְצֹאֶתִי / בְּעָבוֹר כֵּן לֹא אֶצֹּב.

[מב] נפשי הביטוי "נתן נפש" משמעו: הקריב את החיים (פנ"א, זכא), אבל משמע זה אינו נאות כאן, ביחוד עם מלת היחס "אחריה"; ק' כמו י, אבל בשינוי סדר התיבות כדי להשיג אות כ בראש החרוז: כוֹנֵנֶתִי נִפְשִׁי אֵלֶיהָ. "נתתי" בא מן פמ"ד (עי"ש). — אטה ממנה ט: אֶשְׁכָּחֶנּוּ, פירש "אטה" כמו "אטעה", ע"פ הסורי: אשכח.

[מג] שערִיה שְׁעָרֵי החכמה, הש' פתחי החכמה (יד כו); ט: שְׁעָרָה. לגרסת י': "פרשתי", הש' תה' קמגו. — אחרִיר הקריאה מסופקת מאד, החלק העליון של האותיות השניה והשלישית של התיבה הוא קרוע, והאות השניה דבקה בראשונה ע"י הצפת הדיו. הקריאה אֶחְדָּר יש לה סיוע ב ט "ואתחדרת", שפירושו הוא כנראה: הייתי סביב לה. הפעל "חדר" נמצא ביח' כא יט: החדרת להם, אבל פירושו מסופק מאד. החדשים פירושוו ע"פ הארמי: הסובבת להם. מפרשינו פירושוו מלשון חדר: הנכנסת להם¹, ובקושי אפשר אולי לפרש גם כאן: אבוא אליה החדרה (ד יה). אבל אפשר לקרוא בכ"י גם: אֶחְדָּר, אשוב אליה, ו ט "אתחדרת" אפשר שבא מכתובה באותיות עבריות, והוא שיבוש מן "ואתהדרת", חזרתי. או אולי ק': אַחַד, אתאחד או אתיחד אתה. י': וְשְׁגֻגוֹתֶיהָ, אולי גרס: ולה אחדר (אחזר)-ולה אחטא; או אולי: ἀγνοήματα (שגגותיה) הוא שיבוש מן: ἀγίσματα, קְדָשִׁיהָ. — ואביט בה י': הִתְאַפְּלִיתִי, כך רוב כ"י ἐπένησα, אולי שיבוש: ואביט-ואבלי. אך 248 ועוד כ"י: ἐπενόησα, הִתְבּוֹנְנֶתִי, פירוש או ג"א של "ואביט".

[מד] שלשה הטורים של פסוק זה נכתבו בכ"י בשורה אחת בלי רווח בין הטורים. — ובטהרה יש לפרש מן "טהר" (מגא), כלומר כשהיא מאירה בזהרה. ויותר טוב לגרוס: טְהוֹרָה, וכך נשיג חרוז המתחיל באות ט (תה' יט י). ואם כן יש לשנות את סדר הפסוקים לפי סדר אלפבית: מדא (ט), מג (י), מב (כ), "כוֹנֵנֶתִי נִפְשִׁי אֵלֶיהָ", הש' למעלה). — ולב ק': לֵב, כדי להשיג את האות ל בראש החרוז. — לה קשה לפרש: קניתי לי לב בשבילה, כדי שאוכל להבין את החכמה. יותר טוב לגרוס עם י': עֲמָה, כלומר תכף מתחילת עסקי בחכמה קניתי לי לב, בניגוד לכסיל שהוא חסר לב (מש' ט יז ועוד). ואפשר שהגרסה המקורית היתה: לֵב נָטִיתִי לָהּ (תה' קיט קיב), או יותר נכון: לִבִּי נָתַתִּי לָהּ, "קניתי" בא מן פמ"ה, "נתתי" עבר לפמ"ב. — מתחלתה ג"א של "מראש" (י, ט "מן רשיתא"). — בעבור כ...¹

¹ ומזה בלשוננו השימוש של "חדר" במשמע: התאמץ והכנס לפניכם. ת' יונתן מתרגם ביח' כאילו היה כתוב: החורדת-המחרידה

הכ"י קטוע וקשה לנחש מה הן האותיות החסרות. אולי יש לגרוס: כְּבוֹדָהּ. י: כֵּן לֹא אֶצְוָב; ט: כֵּן לֹא אֶצְוָבָהּ. לוי, סמנד וגם פטרס משלימים כמו ט, אבל אין מקום בכ"י ליותר משתים שלוש אותיות. אך אפשר שגרסת ט היא מקורית. פסוק זה הוא בע וט חרוז שלשי, וזהו בודאי לא מקורי. טור א הוא כפי ששיערנו התחלת חרוז של אות ט. טור ב וטור ג הם חרוז של אות ל, וכך הוא גם הסדר בכ"י 248, נגד הסדר האחר שבשאר כ"י של י. ואם כן חסר לנו טור ב של חרוז אות ט. נראה להשלים את הטור החסר מן פמ"ג ב י ע"פ התיקון למעלה וגרסת 248 והזעיריים האחרים, כך: קְהוֹרָה מְצֹאֲתִיהָ / וּבְקֶדְשִׁיהָ אֶתְבוֹנֵן.

[מה] יהמו יר' לא יט; ט: יַחְמוּ, שיבוש באיזו נוסחה עברית שגררה אחריה את התוספת כַּתְנוֹר ע"פ הושע זז, שאינו נאות למעיים, ושיש להשמיטו. הוא חסר ב י¹. – להביט בה י: לְבָקֶשׁ אוֹתָהּ, חפשי, או גרס: להביט–לחפש, והכוונה כשאני מביט בחכמה יהמו מעי מרוב אהבתי לה. – קְנִיתִיהָ י: קְנִיתִי. – קְנִין התורה נקראת קנין (אבות ו י, הש' מש' ד ז). [מו] לי חסר ב ט. – שְׁכַר שִׁפְתוֹתַי את שְׁכַר בעד עמלו בחכמה נתן לו יי בשפתותיו שהוא מביע בהן את לקח החכמה לתלמידיו. וכך פירש י, אלא שהוא גורס: לְשׁוֹן לִי שְׁכָרִי (ג"א: לְשׁוֹנִי שְׁכָר לִי), כלומר השְׁכַר הוא לשון לימודים ללמד את החכמה לאחרים. ט: שְׁכָר לְשׁוֹנִי. – וּבְלִשׁוֹנִי תִהְיֶה כַח ז, גם שם נא יו; י: וְכֵה, מפני שכבר השתמש בשם "לשון" בטור א (סמנד); ט: וּבְשִׁפְתוֹתַי (תה' קיט קעא), החליף את השמות שבשני הטורים.

[מו] פנו יש' מה כב ועוד; י: גָּשׁוּ; ט: סָטוּ, אפשר שגרס: סורו. כדי להשיג אות ס בראש החרוז יש לגרוס: סְכָלִים פָּנוּ אֵלַי, או כמו ט: סורו אֵלַי סְכָלִים. – וְלִינוּ לאו דוקא לינת לילה, אלא כמו במקראית: שבו ושכנו. – בבית מדרשי בבית הלימוד שלי לחכמה. זוהי הפעם הראשונה שאנו מוצאים בספרות את השם "בית מדרש". י וט: בְּבֵית מוֹסְרִי, או: בְּבֵית לְמוֹדִי (פנ"ג), פירשו לקוראיהם הלועזים את השם הטכני "מדרש" במשמעו המקורי כשם הפעל או שם מופשט: דרישה ולימוד².

[מח] תַּחֲסֵרוֹן הצורה הקדומה והמלאה עם ן בסופה באה אגב הצלצול עם "מן". לביטוי "חסר מן" הש' קה' ד ח (סמנד). י מוסיף: אֶמְרוּ, שיבוש שקשה לעמוד על מקורו. – אֵילוֹ צורה משנאית, ואפשר שהיא מיד מעתיק, וב"ס כתב: אֵלָה. והכוונה לדברי החכמה שנמשלו למים (יש' נה א). – וְאֵילוֹ חסר ב י וט, והוא תוספת. – וּנְפִשְׁכֶּם י: וְנִפְשׁוֹתֵיכֶם. – צִמְאָה תה' מב ג, סג ב. – תִּהְיֶה חסר ב י, ונראה שהוא תוספת.

[מט] כה חסר ב י, והוא תוספת. – קִנּוּ ט: קָחוּ, מן "לקח" במשמעו המאוחר: קנה, או הוא שיבוש. – חֲכֻמָּה חסר ב י, אבל הוא נצרך להבנת הענין. – בִּלְא כִסְף יש' נה א, ומזה יש להוציא שב"ס לימד את החכמה בחינם, כדרישת רז"ל: "מה אני בחנם אף אתם נמי בחנם" (ב' נדרים לז א), ובניגוד למלמדי החכמה ביוון וברומי שקבלו שכר רב מתלמידיהם. [נ] וְצוֹאֲרֵיכֶם ק': צוֹאֲרֵיכֶם, וכך יהיה לנו חרוז עם צ בראשו. – בַּעֲלָה הִבִּיאוּ פִלִּיט. י: שִׁימוּ תַּחַת עַל, פירוש. – וּמִשְׁאָה וְכוּ, אונגליון מתי יא ל: "כי עולי נעים וקל משאי". י, ט: מוֹסֵר.

¹ אחרי "כתנור" הכניסו לוי ופטרס וסמנד ואחרים בפנים שלהם את התיבה "לה" וטרחו להעיר שתיבה זו חסרה ב י, ושהיא כפל מן ראשית התיבה הבאה "להביט", אבל בפכסימילה אין כלל "לה". נדמה שלוי העתיק טעות הדפוס של שכטר, ופטרס וסמנד נגזרו אחריו מבלי לעיין בכ"י

² בבבל בדור מאוחר, כשהתלמידים היו באים לבית המדרש מערים אחרות, היו התלמידים נוהגים גם ללון ולישון בבית המדרש; הש' ב' ערו' עג א: "ואתו ובייתי בבי רב" (ובאים ולנים בבית הרב, בית המדרש). והש' מ. צ. סגל, תרביץ, שנה יז, עמ' 104 ואילך

[נא] קרובה דב' ליד. — למבקשיה ונותן נפשו חסר ב'י. — ונותן נפשו לבקש אותה. כלומר מבקשה בכל לבו ונפשו (לט א, דה"א כב יט), או: מוסר נפשו עליה (ז כא). — מוצא י: למצא.

[נב] קטן כשהייתי קטן, בנעורי (פל"ו). — ועמדתי בה נשארתי בה, הייתי נאמן לה (ב יא). ב'י הפסוק: ראוי בציניכם כי מצט צמלתי / ומצאתי לי הרבה נחת (לא לד, יא כג), מקורי, מעט=קטן (לט כח), "הייתי" תוספת בע ע"פ פל"ו, עמלתי—ועמדתי, וכך ט, אלא שהוא גורס: ומצאתי הרבה.

[נג] רבים קשה, נראה להשמיטו עם י, ט, כשיבוש מן "הרבה" (או: רבה), מסוף הפסוק הקודם (הש' י, ט), ובהשמטתו נשיג אות ש בראש החרון. — שמעו י: השתתפו ב', חפשי. — בנערותי ק': בנערות, כמו ט ("כד זעור"). י: קרב מספר קסף, שיבוש, "ברב" כפל מן "הרבה" שבפסוק הקודם, "מספר" שיבוש מן "בנערות" (או מן: מן, ג"א של "בנערות"), "כסף" שייך לטור ב. — וכסף ע"י החכמה תתעשרו (יא א, לט ה), או החכמה יקרה מכל עושר והון (מש' ג יד-יה). — וזהב י מוסיף: רב. — בי בלמודי: י: בה, בחכמה.

[נד] נפשי ק': נפשכם (י, ט), מתאים ל"תבושו" בטור ב. — בישיבתי בלקח החכמה שאני מלמד בשעה שאני יושב, כי החכם היה יושב ודורש, או פירוש: בישיבה ובבית מדרש שלי, כמו במשנאית¹. י: בישועתו; ט: בתשובתי, שינו אולי מפני שהם או קוראיהם לא הבינו את משמעו הטכני של השם "ישיבה". שכטר מגיה: בשיבתי, בזקנתי, אבל זה אינו נאות כאן, וגם אינו מקביל אל "בשירתי". — תבושו לא תהיו מאוכזבים בלקח שאני מלמד. — בשירתי פתגמי החכמה שנאמרו במקצב השירה, וגם רמז למזמורים שבספרנו. י: בשיקרתו, להתאים לגרסת י בטור א: בישועתו.

[נה] ב"ס הוסיף חרוז זה אחרי האלפבית, כדי להזהיר את תלמידיו שיעשו את מעשיהם, ובפרט לימוד החכמה, בצדק ובאמונה (או בשקידה), כדי שיקבלו את שכרם. הוספה כעין זו בסוף שיר אלפביתי נמצאת גם תה' כה כב, לד כג. — מעשיכם עשו י, ט: עשו מעשיכם. — בצדקה י, ט: בלא צת (ל ל ובי, ט), כלומר בכל שעה ולא דוקא בשעות קבועות בלבד, נראה כמקורי ומקביל אל "בעתו" בטור ב. — והוא יי. — והוא נותן י: ויפן; ט: ויפן. — לכם חסר ב'י וט.

[נו] חסר ב'י, ונראה שהוא הוספת המעתיק, דוגמת החתימות לספרי תהלים (תה' מאיד, עב יח-יט, פט נג, קו מח). — ומשובח ומהולל, כמו במשנאית. עד הנה וכ', חסר ב'י. — חכמת וכ', חסר ב'י וט. — יהי וכ', תה' קיג ב, חתימת מעתיק, חסר ב'י וט.

אנו מוסיפים כאן את צורתו המקורית של השיר האלפביתי לפי הגהותינו ומסקנותינו בדברינו הקודמים:

13 לו **אֲנִי נֶעֱר הָיִיתִי** **חֲפָצָתִי בַּחֲכָמָה וּבִקְשָׁתִיהָ:**

14 **בְּתַפְלָתִי לְפָנֶי הַיֵּכֶל**

שְׁאַלְתִּיהָ וְעַד אַחֲרִית אֲבִקְשָׁנָה:

¹ למשל במאמרו של הלל: "מרבה ישיבה מרבה חכמה" (מ' אבות ב ט)

15 גַּמְלָתִי בְּעֵנֶב בָּשִׁיל

לו וְרָכָה רַגְלִי בְּאַמְתָּהּ

לח 16 הִטִּיתִי אָזְנִי וְאָקַח

לט 17 וְעָלָה הָיָה לִי לְכָבוֹד

מ 18 וְמָמְתִי לְהִיטִיב

מא 19 חֲשָׁקָה נִפְשִׁי בָּהּ

מד טָהָרָה מִצָּאֲתֶיהָ

מג יָדַי פִּתְחָה שְׁעָרֶיהָ

מב 20 כּוֹנֵנָתִי נִפְשִׁי אֵלֶיהָ

מז לְבִי נָתַתִּי לָהּ מִתְחַלָּה

מה 21 מֵעַי יִהְיוּ לְהַבִּיט בָּהּ

מו 22 נָתַן יְיִי לִי שֹׁכֵר שְׁפֹתוֹתַי

מז 23 סְכָלִים פָּנּוּ אֵלַי

מח 24 עַד מָתִי תַחֲסֹרֹן מִן אֵילָו

מט 25 פִּי פִתְחָתִי וְדִבַּרְתִּי בָּהּ

נ 26 צִוְּאֵרֵיכֶם בְּעָלָה הִבִּיאוּ

נא קְרוּבָה הִיא לְמִבְקָשֶׁיהָ

נב 27 רְאוּ בְּעֵינֵיכֶם כִּי מַעֲט

עָמַלְתִּי

נג 28 שִׁמְעוּ לְמוֹדֵי בְּנֵעֲרוֹת

נד תִּשְׁמַח נַפְשְׁכֶם בִּישִׁיבָתִי

שִׁמַּח לְבִי בָּהּ:

מְנַעֲוֵרִי חֲקָרְתִּיהָ:

וְהִרְבֵּה מִצָּאֲתִי יָדָהּ:

וְלִמְלַמְדֵי אֶתֶּן הוֹדָאָה:

בְּקִשְׁתֶּיהָ וְלֹא אִבּוֹשׁ:

וּפָנִי לֹא אֶהְפֹּךְ מִמָּנָה:

וּבִקְדָּשֶׁיהָ אֶתְבּוֹנֵן:

וְלֹה אֶחָזֵר וְאֶבִּיט בָּהּ:

וְלִנְצַח נִצָּחִים לֹא אֶטָּה מִמָּנָה:

בְּעֵבוֹר כֵּן לֹא אֶעֱזֹבָנָה:

בְּעֵבוֹר כֵּן קִנִּיתִיהָ קִנְיִן טוֹב:

וּבְלִשׁוֹנִי אֶהוֹדְנוּ:

וְלִינוּ בְּבֵית מִדְרָשִׁי:

וְנַפְשְׁכֶם צִמְאָה מְאֹד תִּהְיֶיהָ:

קִנּוּ לָכֶם חֲכָמָה בְּלֹא כֶסֶף:

וּמִשָּׂאָה תִשָּׂא נַפְשְׁכֶם:

וְנוֹתַן נַפְשׁוֹ מוֹצֵא אוֹתָהּ:

וּמִצָּאֲתִי הִרְבֵּה נָחַת:

וְכֶסֶף וְזָהָב תִּקְנוּ בִּי:

וְלֹא תִבּוֹשׁוּ בִּישִׁירָתִי:

מ פ ת ח

הספרות הלועזיות מסמנות את מספר העמודים של המבוא, והספרות העבריות את מספר העמודים בפירוש. סימן קו אחר המספר מסמן שהעניין נידון גם בהמשך

א. א י ש י ם

הארט י. ה. א. 5 ועוד הרבה	אפרם הסורי 55 פה	אבהו ר' שז
הברמן א. מ. XIV 43 רצב	אפשטיין י. נ. רעא	אביי 38 40 — 46 67 68
הומירוס 46	ארמן א. (בלקמן) כב מט נו	אברהם שו שח—שט
הונא רב 63 רפב	קסג	אברמסון ש. 12
הורקנוס בן טוביה 9	באכר ז. 44 יח רכד שד	אדום רכז
היגר מ. צט	בובר ש. רסד	אדלר א. 48 50
הירונימוס 12 58 קלג קצד רצד	בחי ר' 37	אדם שע
הלוי ר' יהודה קמט	ביכלר א. נ	אהרן שי—שיז
הלוי יוסף 5	ביקל ג. שנט	אוריגניס 56 57
המנונא רב 31 67 צ	בירנבאום ש. א. XIV	אחאב שלא
הרכבי א. 1 13 43 ועוד	בלעם שד	אחזיה שלא
הרצפלד ל. שמד	בן ארזא שמז	אחיתפל שד
ואלטון ב. 1 12	בן זאב י. 37 47	איוב שלו שלח
ויטמונד מ. 47	בן זומא 2	איורגטיס 5 ב
זולאי מ. רמו	בן יהודה א. א יד נו רג רסד	איוריפידס עג
זינו קכג	בן כוזיבא 2	איזנשטיין י. ד. קמ ריב
זרבבל 30 שלו שלט	בן ננס 2	איסכליס עג
ז'וניו 3 4 שמב שמה	בן לענה 64	איש שלום מ. עג שלב
חושי הארכי שד	בן עזאי 2	אלון ג. שמט
חזאל שלא	בר אסירא 1 3	אלוני נ. צח
חיות צ. פ. סח קצד	בר עבריא קעד	אליהו 30 36 שלא — שמ
חזקיה שלג שלה שלו שמו	גבירול ש. 43 47 רסה רצב	אלישע של—שלג
חנוך קמח שו שז—שח שמ	גויטיין ד. ש. 39	אלישע בן אבויה יח
לוביה 10 שיז	גולאנץ ה. קיד	אלכסנדר מקדון 4 שמט
טילור צ'. שס שסא	גיבסון מ. ד. 48	אלכסנדרה 4
טרפון רבי שמז	גיגר א. שז	אלעזר כה"ג 4
יאשיהו שלו—שלז	גינצבורג לוי 40 יו מח פג צז	אלעזר בן עיראי 43 יז
ידידיה שכח	קנז רג שמז	אלעזר ר' בן פדת 38 39
יהוא שלא	גנאח ר"י (ריב"ג) מה רכד רנה	אלעזר ר' מגרמיזא יז
יהויריב 3	רנו רנז רסט רצג רצז שלב	אלפסי י. 47
יהושע בן פרחיה 4	גסטר מ. 48 52	אלקימוס 4
יהושע מדוקלא 47	דואוף רנג—רנד	אנטיגנוס איש שוכו 4 5 20 27
יואב שד	דויד שג שכד—שכז	30
יוסי רבי שז	דוידזון י. 43 רצג	אנטיוכוס 4 5 6 9 14 רכז שנג
יוסי בן יוסי 42 שמג—שמד	דתן ואבירם שיא שיה	אסירא 1 3 12
	דזאי רב 13 43 69 קיא רעא	אסף ש. 1 13
		אסתר שג
		אפטוביצר א. קמח
		אפיפניס 3 4 9
		אפיקיה רלב

[שסה]

קרויוזוס עג	נחוניון שמב	יוסי בן יעזר 4
קרויס ש. 3 קלג רעא	נחמיה 30 שד שלז שלט	יוסף שד שט שמ
ראב"ד שמו	נלדקה ת. מח שלז	יוסף רב 12 40—41 46 67 68
ראב"ע ה לז מה קכד רג רסט	נסים רבנו 47 43 לו צט רפה	יוסף בן טוביה 5 9
רצז שמו	נתן שכג שכד	יוספוס 4 5 9 30 נו קמט קנ
רב 30 63 67—68 צ	נתן ר' מרומי 47	שז שיג שכה שמג שמד שמה
רבא בר מרי 68 38	סגל מ. צ. 2 ועוד הרבה	שמט
רבשקה שלג	סויט ה. ב. 56	יחזקאל שלו שלח
רד"ק ר' קמחי ד.	סולון עג	יחזקיה ר' חזקיה
רוטשילד ברון א. 48	סיראח 1 2 11	ילין אבינעם יד ועוד
רחבעם שכט	סירך XIV	ילינק א. 37 ועוד
ריב"ג ר' גנאח	סמנד ר. 2 ועוד הרבה	ינאי אלכסנדר 37
רייפמן י. 37	סנחריב שלג	יסטרוב מ. 47
ריסל ו. 2 3 שמה	סעדיה רב 1 65 יז ועוד הרבה	יעבץ ז. 41 רנט שנו
רלב"ג רכד שלב	סקופס 5 9 רכו שנג	יעקב שז שט
רמב"ם 37 47 יז קיט שמו	עזרא 30 שלט	יצחק שט
רמב"ן 37 יז שמו	עזריה ר' מן האדומים 37	ירבעם שכט—של
רפופורט ש. י. (שי"ר) 43 שמג	עקיבה ר' 29 40 46 שכח	ירמיהו שלו שלח
רשב"ג ר' גבירול		ישוס 2
רשב"ץ ר' שמעון בן צמח		ישוע בן יוצדק שלו
רש"י 39 נו ועוד		ישוע-יזון 3 4 שמה
	פולוצקי י. כג	ישעיהו שלג—שלה
	פוסקון 5 ב	
שאול שכב שכג	פטרס נ. 15 ועוד	כהנא א. 44 ועוד הרבה
שד"ל שז	פילון שח	כהנא ד. 71 כב מד נב צט רצח
שטיינשניידר מ. 43 ועוד	פינחס שיב שיו שלב	שמה
שי"ר ר' רפופורט	פישמן י. ל. 1 יז	כלב שיח שיט שכ
שכטר ש"ז 12 ועוד הרבה	פפוס בן יהודה רפג	כריסוסטום קיא קיד קלב
שלמה רלב	פראנקל ז. 2	
שלמה הבבלי מב	פרומקין א. ל. רכח	לאגרדה פ. 1 11
שלומציון 4	פרלס פ. נו קעה קצד שנד	לו ע. קמט
שמואל שכא—שכג	פרנקל י. ז. 48	לואיס א. ס. 48
שמואל הנגיד 43 47 עח צח קיו		לוי י. 5 10 48 ועוד הרבה
שמואל הקטן 38	צ'ונץ יו"ט ל. 1 37	לויאס ק. 3
שמעון בן צמח (רשב"ץ) פט	צ'ריקובר א. 2 שמג	לויטס ר' איש יבנה 38 67 68 מו
שמעון בן שטח 37		ליברמן ש. כ קלג
שמעון כה"ג 3—6 9 19 שג שיו	קאול א. 48 52 נד ועוד	
שיו שמ—שמח שנג	קאולי-נויבואר שיד שכו שכט	לארכס א. צא
שמעון הצדיק 4 19	שלב	מואב רכו
שמעי 4	קוהוט ח. י. 47 ועוד	מנילאוס 4
שרירא רב 13	קופריאן 58	מנשה כה"ג 4
	קורונל נ. 39	מרגליות ג. 48 רמ
תלמי 5 9 רכו	קלזנר י. 9 34 48 72 שמג שמה	מרקוס י. 49 קלה ריא ריב ריד
	קליין ש. 2 שט	ריה ריז
שלט Aptowitzer V.	קלמנט האלכסנדר 57 קיד קצט	משה שז שט—שי
Bacher W. 72	רג ריח	
Bickell G. שנט	קמחי ד. רכד שלב	נוח שז שז שח
Blackman A.M. ר' Erman A.	קמחי י. קיד	נויבאור א. XIV 48 52 רסט

Oesterley-Box 5 44 72
 Payne-Smith קעז
 Peters N. 71 &c.
 Rendell-Harris 45 קכג
 Roth C. שמג
 Ryssel V. 72
 Schechter S. 12 57 71
 Schlatter A. 57
 Segal M. H. 72 &c.
 Smend R. 37 71 72 &c.
 Strack H. 71
 Swete H. B. 1 13 55 71
 Taylor C. 48 71 רסח
 Torczyner H. XIV
 Tristram H. B. קמט
 Walton B. 71

Gressmann H. רנו
 Gunkel H. רנו
 Hart J. H. A. 5 56 71 &c.
 Herkenne H. 58 72 קח
 Holmes & Parsons 71
 Humbert P. רנו
 Klostermann A. ב
 Lagarde P. de 71
 Levi I. 71 72 &c.
 Lewis A. S. 48
 Liebermann S. 72
 Loew L. קמט
 Lowth R. קמו
 Marcus J. 43 71
 Marx A. 43
 Nestlé B. 2 13
 Neubauer A. 37 48 71
 Noeldeke Th. 13 13 72 נד מח

Blau L. 72
 Brownlee W. H. רצב
 Bruell N. קכט
 Buechler A. קלח
 Burrows M. XIV
 Ceriani A. M. 71
 Chajes H. P. 72
 Charles R. H. 72 &c.
 Cowley A.E. 37 45 71 &c.
 Dalman G. 3
 Erman A. מט כב &c.
 Finkelstein L. רנג רכח
 Frankel Z. שח
 Fritzsche F. XIV קמו
 Geiger A. 46
 Gibson M. D. 48 רלב
 Ginzberg L. XIV 44 רכח
 Gordis R. שכב

ב. ספרים

נויר 12 37
 סוטה שלח
 קדושין יג
 סנהדרין 21 46 רנה
 בבלי
 ברכות 37 38 63 א יח מב מה
 מו נז סד סז עב עט קיז קמג
 קסג קפח קצו רג רח רט רכו
 רכח רמה רמו רעח רפב רצב
 רצג רצז שכו שמד שנה
 שבת 38 41 42 כד נ גט סב
 עט קח קלב קמ קנו קנז קסב
 קעא קעב קפג קצה קצו רא
 ריא ריז רנג רסג
 ערובין 36 42 67 צ צב קיט
 קסז רנה רעז שסב
 פסחים 38 42 לד מה סב סז ק
 קט קכט רי רנ רעא רפד רפה
 שנב שנז
 יומא 4 כד לב קכו קצו רמו
 שלא שיד שנז
 ביצה 38 קנח קפז רעה
 סוכה צז קסד
 ראש השנה קו קעא רב שט
 תענית 42 סז רד רכא רכד
 מגלה צז קנז
 מועד קטן 42 קלג קעט קצ רמט

רמ רנ רנג רנה רעח רפא
 רפב רצ שח שנ שסב שסג
 הוריות רמו
 מנחות רפב
 חולין כב רכו רלב
 ערכין צא
 תמיד שמה שמו שמו שנז
 מדות 42 שמה
 כלים רנה רנח
 פרה כב
 מכשירין רעא
 ידים 46 שכח
 עוקצין רעא
 תוספתא
 שבת 41
 חגיגה 42
 נזירות קיה
 ירושלמי
 ברכות 12 42 סז עד קכב רסג
 פאה 42 קעד קעה
 שבת קנז
 תענית 38 רמה
 מגלה 47
 חגיגה 37 42 יז כב צח שא
 יומא קפא שמה שמו
 כתובות רא

1. ספרות רז"ל

משנה
 ברכות כב רצז שס
 שביעית נה
 מעשר שני סז
 חלה פ
 שבת כט נד קמב קעב קעה קצו
 ערובין קפז
 פסחים ריא
 שקלים שמו
 יומא 42 רכט רלד שיג שמו שנז
 סוכה שמה
 ראש השנה רצא
 חגיגה 10
 יבמות יד קיח רלו
 כתובות 42 נו פ ריה רלו רפה
 נזיר שכא
 סוטה כב רנה שלב שמ
 בבא קמא קמב שמג
 בבא מציעא יא קסו שלב
 סנהדרין 46 שמו
 שבועות קמ
 עדיות שח שלב
 אבות 4 20 29 31 38 42 66 א
 כב כט מד מו מט נ גט סז
 פט צח קי קיא קכד קכה קלג
 קנא קסט קצ קצג קצד רכג

חגיגה 12 37 66 יו לב קמג קסב
רסה
יבמות 12 42 כט לו מט נו נו
עה קנח קפז רכב רלד רפו
כתובות 12 39 42 קד קנב קסא
קע רעג
נדרים 20 כט קיג קיה שסב
נזיר קיה
סוטה 42 צח קלח רנז רפא שמ
שמו
גטין כט מח נה סג קסד ר רפג
קדושין 42 יג יד יה מט קד
קכח קנז קסב שח שמו
בבא קמא 38 68 פה צד קלג
קסט רכא
בבא מציעא 38 42 כא מח ריד
רכא
בבא בתרא 12 29 39 42 68 יד
מה סח קיא קיז קנח קעח
קעט קפב ריה רנה רעג רצח
רצט שלח
סנהדרין 12 39 40 42 46 47 67
68 כט לד נג נד נו נז עה
פט קלח קנח קסב קסג קעג
קפט ר רי ריא רלו רנח רעג
רפה שכח שלט שס
עבודה זרה 4 42 סב צ קמח
קסט שיט
הוריות קי
מנחות 4 שיד שלב
חולין קט רכב רנז שלב
ערכין 42 קמ קעד קעה ר
נדה 12 39 68 קו קכט קנ קנג
קצו קצט רא
מדרשים
אבות דרבי נתן 12 31 38 39 40
45 כט לב סב קיא קיח קמד
קנא קנג קנד קפט רא
אותיות דר' עקיבא רמז
בית המדרש 39 63 ריב
במדבר רבה 38 40 כב קצד רא
בראשית רבה 4 37 38 40 45
66 יה יז כח קיה קסו קעה
רמה רמו רפא רצא שכ
בראשית רבתי יה
בריתא כלה 39
דברים רבה קסו רכג

דרך ארץ זוטא 39 42 45 כ כח
לד מב נד צ קעה קעט רי
רלו
דרך ארץ רבה 42 45 נ סב סז
קכט קפט קצד קצה
ויקרא רבה 38 40 45 קמג קעב
שכ
ילמדנו 39
ילקוט שמעוני 42 יז קנד קעב
רלח רמה שכא
כלה רבתי 42 כט מב קנא קנז
קעט רעח
מגלת תענית 4 שיד
מדרש זוטא שה"ש סח
מדרש כונן יז
מדרש משלי 42 יה קמג קמד
קפד
מדרש עשרת הדברות 38 45 יד
קמ
מדרש שמואל רמז
מדרש תהלים 4 קנ קעד שנב
מדרש תמורה 42 45 47 יו ריב
רמז
מדרש תנאים שמט
מכילתא יג פג קמ ריא
מכילתא דרשב"י קסו
סדר אליהו רבא 38 42 45 47
יה עג קכב קכט קמג קנב
קפח קצד רמט רסג רעו שלב
סדר עולם רבא 12
ספר יצירה 12 38 45 יה ריב
רסד
ספרא עב קו רכב שמו
ספרי 42 45 ד מט נ קד קיה
קיט רצח שכח
פסיקתא דרב כהנא א קעד רסד
פסיקתא רבתי 38 רמה רסד
רעא
פרקי דרבי אליעזר 42 קו קסג
רצח שמ שנז
פרקי דרבנו הקדוש 38 42 45
קכט קמב קנב קנג קנז קנח
קהלת רבה 12 37 40 45 ל קנז
רב שמח
רות רבה רא רב
שיר השירים רבה יו שכח שלז
שמות רבה 12 45 סג קעד קפג
רלב רלד רמה

תנחומא 12 38 39 40 45 לז פג
קיב קיט קנד קנט קסב קצג
קצט רמה רמט
2. ספרות עברית
קדומה
א"ב דב"ס 12 40 44 47 לו נז
נט עז קפא קפט ריד רלח
רמה
אכלה ואכלה נב סג
דקדוקי הטעמים יה כט
זוהר שז
חופת אליהו קנט
יוסיפון XIII
מבחר הפנינים 43 ו כ כט נט
קיו קכג קסה קפז רעה רעט
מרגניתא דבי רב קמ קנד
משלי חכמים כ לז
ספר הישר שז
תוספות פה
תפילות ופיוטים 42—43 יב נד
קי קלז רד רי רכו רכז רכח
רמו רסב רסה רעז רצא רצב
רצג רצד רצה רצו שח שיג
שיד שלב שמג שמד שמח
שנו—שנז
3. תרגומים עתיקים
אונקלוס נו צט קה רמט רצג
שז
וולגאטה רי רצז
יונתן לה לז מח קה קו קעד קצ
רי רמט שז שלב שלה שסא
ירושלמי מח סז קצ רצג
עקילס יא קעט
פשיטתא 53 59 63 לא סב קלו
קנג קעה קעח ריא ריט רלד
רנה
השבעים 4 ב ד יט כ כא נו נז
קו קלב קמג קמז קנ קסג קעה
קעו קעח רח רי ריא ריד רסג
רלד רמז רמט רנה רנו רנח
רצג רצז רצט שז שלח שמט
שומרוני לה קצד רסד
תיאודוטיון יא רנה
4. ספרות חיצונית
אוגריתית קמב

חשמונאים ג 5	יזחנן רא	אחיקר הארמי 7 45 יד כט מט
טוביה 44 יד יה קעח קפז קצה	מעשי השליחים 3	נב נד פה צח קלג קמב קע
רמט	אל הרומיים 10	קפב קפג ריה
יהודית שמט	אל טימותיאוס 63 רנה	אחיקר הסורי 43 45 יד נז קיט
יובלות קו קנ שז שמט	אגרת יעקב 4 קעה	קכג קלג קעב קפד קפז קצה
כתובת מישע שח שמג	דברי איוב רמה	רלד
כתובת השילוח שלד	חכמת שלמה 11 44 ו צז צט	אלקראן XIV
מגילות יס־המלח XIV 69 קמ	קמד קמח רב שח שנט	אריסטיאס 4 שיג
רצב שלד	חנוך א 44 קמח רסה שז	ברוך קמח
מזמורי שלמה עח קו קלז רכח	חנוך ב (ס' הרזים) 44 ד מד 10	ברית דמשק קמ שיו
עזרא הגנוז א כד כה	צח קה קעב ריא שז שח	ברית חדשה
צוואות בני יעקב 44 קא קה קיו	חשמונאים א שח	מתי XV מט קכז שלב שסב
קלח ריא ריב שיו שמט	חשמונאים ב 4 30 שלט	לוקס 3 כה רכב

ג. ביאורי לשון

המלים בסוגריים שייכות לתרגום העברי של המקומות החסרים בכ"י או הן תיקונים

א' תחילית 3	אמן, אמון רלח	בין, התבונן מד
אב שג	אמנה מט	בית מביט רפו
אבות עולם שג	נאמן קכ קפח	בית מדרש שסב
אברים נ	אמיץ גבורות צה	בעה לה
אדון סב קלז	אנח, התאנח עט קפח	בעבע, התבעבע פט
אדר, נאדר רצו	אנן, אנן צו	בעולה נז רסב
האדיר רכו	אנס, נאנס קצו	(בעולים) רפה
אהב, האהיב כב קכב	אסון רמט	בעל אף נד
אהבת דודים רעב	אסורים כו	בעל לחם נט
און, אונים רעו רעח	אסף רמט	בעל סוד לו
אונס קכ קפח	נאסף נג רעה	בעל שתים כז לד קעד
אופנים שנ	אף, אפי סד רפא	בער לה
אור, אורים פח שמד	אציל נז רפא	בצר, נבצר רמא
אותיות רצא	אצל, נאצל פה רצב	בריות קא
אזכרה קמ רמז	אש, אשות שלא	ברית עז
אחזה קנא	אשה רלב	בשר ודם צב
אחור, לאחור מא עט	אשיח שמג	
אחז, אחוז עז	אשמרות רצו	גבהן כז
נאחז שמד	אשר, אשר כו קנח	גבר רלג רסג
אחר, התאחר נ ע רג	אשר סב קצד רפא	יגביר רסו
אחרית נ עג צט		התגבר קצט רמז
איככה סז	ב' המושא עא	גדוד רלד
אילו ואילו שסב	באש יט	גדר רלד
איש לשון נב	בדק קצא	גהה רצח
איש מזימות קעט	בודד עט	(גהר) רצח
אכזרי רלז	בוטא, בוטה לד ס	גוי סב
אכף, אכפה שיט שכב	בוע צח	גוי חרם ק
אל, לאל יד לא	בוצע עז	גויה רמא רעח
אלהי הכל רכו	בוש רפב	גויעה רמט רעח
(אליה) קכג	בחר כו קסו	גולל קפז
אליל סז	נבחר רפ רסג	גור רפה

גיל רעג	ו' השיווי יא עז פב קפג רלג	חכמות כד
גלה, מגלה רז עט	רפג	חכמי ידיים ס
גלול קפז	וזיר עז	חלא, החליא עט קעח
גמילות חסד רלז	ורד קמט	חליפה יא
גע גע פו	ותיק רלג קכט	חליפות רצא
געל, נגעל קצה		חלל, נחל שלז
גפה רעא	זבד מט רלג רעה	חלף רצג
גרגרן קצה רלב	זהיר עז פה קפט רפד	חלק צא רפא
גרגרת רלב	זהירה רצו	חלק, נחלק צא צד קצד ר רמה
	זהר, מזהיר רצו	חמד, החמיד רעב—רעג
	זוב, הזיב רמח	חמה קנו רצג
דאב, הדאיב כא	זוח נד	חמוד צא
דאג רא שכג	זוע רצז	חמודות לא קיד
דבת ערים רעז	זור, מוזר כט	חמר ר
דוד קנז	זיקות, זקים רצז	חסם שלד
דוון, דיון דין פט קפט רלה רמט	זיר, זר רב	חפר פ
דור שמט	זלעפות רצח	חפש פד
די, דיי עב	זן רמד	חץ (קצ)
דך כא	זעם, יזעים רצז	חק רצו שח
דכדך, מדכדך כב	זקנות קמג	חרב רסט
דלות סד	זרה לג רמד	חרף רצז
דלק, הדליק רצד	זרה נו	חרש וחושב רנו
דמים ריה	זריו עז	חשב, החשיב מו
דמך נו	זרע מה	חשבון נט קסו
דמע קצד		חשה רכג
הדמיע פ	זבול קצא	חשף, חסף לז רפב
דעך, נדעך רעא	חבט רכג	חשק, נחשק רעב
דרה רצח	חבלות מא	חתף רט שמג
דרך, הדריך צד	חבר שלחן לה	
(דרכים) יא	חדר שסא	זאהרה, טיהרא רצג
דשן, דשן קנה	חובר פ רפא רפב	טוב בשר רלז
הדשן צ	חזה, חזה קד רצא	טוב לבב קפז
	חול, התחולל יט	טוב עין רכב
זאח ל- רעו	חותם רב	טובה נה עג עח פט קיא קפז
(הגיון) 46	חותף צז	טמטם סג
הגשה רכג	חזיו רכד רע	טעותא שלז
הדר, נהדר שיט שמד	חזק, בחזק רג קסו	טעם מו קנז
הוי ל- רעו	חט מה	טרד רג
הזכרה קמ	חי קפו	
היה, נהיה, נהיות רצב	חיב נג	יאל, נואל רמא
הלל, יהליל רלג	חיי שוא קפז	יבול רצט
המון שיד שמו	חייב עא—עב	ידה, יודי גורל צא
המראה רעו	חיים קפז קצו רמד	יוצר קסו
הנה, נהנה קפה	לחיים כא	יורדי הים רצט
השגה רכג	חיך לו רלג	יושר ס
השיגה צא	חית שן רסה	יותר יח סו עא
	חכם, נחכם רמא	יכל, יוכל כח לא
ו' הביאור קסא	התחכם סו	יסור רעה
ו' הטעם עז		

מליץ ס	ל' הזמן רעו	יפה, מהופין פו
מלמד רנה	ל' המושא כב קנט	יצא, כיוצא בו סז רמט
ממשלת מד	ל' המצב רסח	יצב, התיצב ריא
מעבדים ריא	ל' הקנין סה צ	יצג, מוצגת קפז
מעוטים קיד	לב טוב פח	יצע, הציע כט
מעון שמג	לב קטן פט	יצר צו קה קלז קסז
מעט יז	לבן, לבנה רצח	יקש, יוקש נו קצא רז
מעט דבר קכב	לבש, התלבש שמה	ירא, התירא כט
(מעלות) קנד	להה, מתלהלה י רז רט	ירח רצה
מעמד רצח	לון, התלונן צג	יש פג קנז רפג
(מערומים) ה	למה נב עז קפד	ישב, נושבת רצד
מערף רצט	לעע, תלע קצה	ישט, הושיט לד
מפח נפש קפד	לקות נו	מושטת ל
מפקד רג	לקח, נלקח שז	ישיבה שסג
מצוק רכג	לקח ומתת רפא	ישינה קצו
מצוק, מוצק רצד	(לשון שלישית) קעג	ישיש נג
(מציאה) קכא קעח		ישן, התישן עב
מצלחת קכא רמז	ל' הסיבה רפא	יתר נד
מר רוח כב	מאד מאד מו	יתר, הותיר ריה
מרביט=מביט רצג	מאמר יד רמ	
מרבק רנו	מבואים צג	כ' תחילית נד
מרדות ריד	מבצר רלד	כאב עומד קפז
(מרדע) רנה	מגורים צט	כאף, הכאף כב
מרה, תמר יח	מגעל רעה	כבד, התכבד יה סו
מרומים שי	מדור רעז	כדי ע
מרירי יום סח	מדע יה פד	וכדי כן פד
מרמר, התמרמר רמח	מה 20—21 לא קב רכד	כוה, נכוה רצד
מרפא רלג רצט	מהמה, התמהמה פ	כומז רב
מרקחת רמו	מהמרות פ	כוף כב קפד
מרר, התמרר רמח	(מהפכת) ריה	כי ש שכד
משאת כח	מוט, מתמוטט רט	כך פב
משפט יג	מוצא זרע רלז	כל, כלל רג
משכיל פו	מוצא פיו רסב שלב	כלה רסח שח
מתכנת ר	מוצק כג	כלי יוצר קסו
מתק, המתיק רעה	מורם שכד	כלי לחם עח
מתת ולקח רפד	מושל שנ	כלי מינים רסב
	מזימות קכט	כליל ריח רמא
נאה צד	מזער קצה	כלכל קנה שלח—שלט
נאוץ רפב	מחוקק ס	התכלכל פ
נאמן קכ קפח	מחיר קצא	כמה קיו קכב
נבט, הביט רצג	מחמדים עז	כן ע
נבל, התנבל נז	מטמון מטמנת רפה	ובכן פד
נבלי מרום רצה	(מין) קנא קנב—קנג	כסליד שכח
נבע, ניבע שנ	מך עח	כער, מכוערין פו
נדה, התנדה לז	מכה רלג	כף, כפים רע
נהג יט רעג	מכון לט עז	(כפים) קלג
נוד, הניד קצ	מכונה רעו שה	כרה, נכרה שמג
נוה, התנוה פג	מלואות רג	

עופי צג	נתע יו	נוה, נאות רצט
עזב יה עב		נוח, מניה יד עח
עזות אף סד	סבב, תסוב נו	הניח רסה
עין רעה קצד	תסב נז	נוחת עולם קפז
עכרון מו	(סבלת) קיד	נוטל עצה רפד
עלה על קפט	סגר, יסתוגר רמז—רמח	נוכל עו
עלעול רצח	סדר, סדר שמה—שמו	נומה קפט רפה
עלץ, העליץ רעב	סדירה ס	נוס לח קצד
עם רסג	סוד, סוד מו	נוף, יניף רצח
עמד קפז	הסתויד, הסתייד נד נו רפז	הניף יד פא רכו רלו
העמיד מט רעב	סוד נט	נושבת רצד
ענה נט	סחה, סחה סג	נוף, תזיף סח
ענה, התענה עא	סימה רעב רעח	נחל שמה
עסק, עשק יח מט רלז רסז	סירא 2	נחת עב עט
עצבה סח	סכת, נסכת פו	נטה, מטח רפא
עצבת רסג	סלל, הסתולל רסד רעה	נטה, נטע רצט
עצה, היעצה כט	סמוך לג	ניב רב
עצם קפו קפז רצג	סלף, סלף סח עז	נין רעז
עצם, התעצם כט	סער, הסעיר שכח	נין ונכד שכט
עקבות פח צח	סף, סיפי מב	ניצוץ עז קעב רצב
עקוב רלג	ספוק קצג	נכוח עב
עקובה מא	ספק צח	נכוחה מא
עקרות רמ	ספק ר	נכס רלז
ערוה עז	הספיק רמד רצא	נכר, ינכר עח
ערב, העריב שמו	ספר, ספר ריח	התנכר מה עג
ערב רלד	ספרה שה	נס רמד
ערם, תערם מב	סרב, סרב כז רעז	נסוי לד רט שח
(ערמה) ד קלז קיח	סרה רפו	נעימה שיד
ערף רצט	סתר, מסותר רסג רעח	נעם, הנעים שכו
ערץ, העריץ פד	מוסתר רעח	נערות קנג
עשתונים יח		(נערת) קכו
	עבד סו	נפח, הפיח כא—כב
פוג, פייג קפט קצ	עבד רע ריה רפג	נפל, תפילך מה
פוח כא—כב	עבדה כט לו	נפש לד קיג קיה קלח קמג קצו
פועל טוב כ	עבה, עבה לה	נפש חסירה כא
פועל שוא רלז	עבור יד	נצה, הנצה נב
פוחה קב קיח קצא	עבר, התעבר לב מה פד צט רמו	נצח רג רצו
פחד נ רעח	עברון מו	נצר רע
פחדי מות נט	עדה כב רפא	נקש פג
פחז, הפחזו נב קיד—קיה קלח	עדת שער מה	נשא, שא נשים מט
מתפחז כט	עדוי, דעון ר	נשא כפים רע
(פחז בשר) קלח	עדן ברכה רעג	נשג, השיג עט
פטר רג	עוד, העיד כה	נשק, השיק קצה רצט
פי שנים שלב	עוה, נעוה פג	נתן מום שו שכח
פלאות יז סח רצט	עוז, עוז, העיז מצח נד	נתן מקום כב
פלט, מפליט לד	מועז סב	נתן נפש מח קעט רנח
פן צז	עוט צ קצה	נתן קשר עז
פנה, פנות שמג	עולם צ קצה שג	נתן תאר רמז

שכיל לג	קצות קא	פני הפוכות קצו
שבלת כט	קצף, התקצף רח	פנים, לפנים כה רלו
שבעתים מד קכא	קצפון קפט	פקע שכב
שבת רנ שה	קצר, התקצר מה	פרג, הפריג קצ
מושבת רנ	קרב נו	פרח ריז
שגח, השגיח רעה מד	התקרב פד רפב	פנק צא קפג
שגש, משוגש שכט	קרב צולל קצו	פרוע ס
שואה ותתה רפד	קרדמות, קרומית רע—רעא	פרע רנ שיט
שוב, שובב רנה	קדם, הקרים רצח	הפריע שכט
שוכן עז	קשוה קסוה שמו	פרץ מו
שולח, שלוח רצד	קשר מה	פרצה מו
שחד רכג		פשרה רמז
שחיתות קפד	ראי ר	פת קפט
שחק מב	ראשית ו	פתיל תכלת מב
שחק מאזנים רפג	רבה רצט	פתן קפד
שחר, השחיר קנז	רבץ רא	
שינה רסח	רגל, הרגיל לד נג	צבוע פו
שכלות עא	רגן קצט	צדק, הצטדק מד
שכן צג	רהב פד	(צבור) קכא
(שלל) קכא קעח	(רהב) רצט	צדקה כ מה עח קעח
שמועה, שמיעה לג נג	רוה רסד רד	צהב, הצהיב סב
שמם, שומם נז	רוז עט	צהר, הצהיר רצד
שמץ סב	רוח טובה קפז	צולל, ר' קרב
שן סלע רלח רע	רוכל עז	צוף, הציף רסג—רסד
שנא—שנה ס פא פח	רוקח רמו	צוץ, הציץ רצח
שנה, תישן מו קיו	רחם תהום שנב שנד	צורך, צרוך סו עח רסו
שנה ריא וסח	רחק, התרחק פד	צות, צותת צג
שנות קפט	רטש, התרטש נג	צלה בגחלת נג
שעה רלה	רמם, יורם סב	צלח נג
שעה, השתעה שה	רפי פט	צנוע קצו רפד
שעיות רלח רנה	רפיון ידים קנה	צנע, הצנע קד קיג קיח רב
שען, השתען שה	רצד, רצד צג	צורר לז קלד קעה
שעע, השיע פג	רע לבב רמט	צריך קצ
שפל, השפל מו סח	רעה רמה	
שקד קפט רפה	רצף, רצף רצה	קבל, הקביל עח
שקידה רנו	רקב רצח	(קבלת) קעט
שר קפה	רשה, הורשה יח	קדר, הקדיר קנז
שרב קיא רצט	רשיש כט	קהה, הקהה קפג
שרק, השריק רצו שמד	רשע, תרשיעך מה	קהלה מה קסא
שרש, שרש יד מג	רשף רצח	קוה, קיא קצו
	רשש ע	קום, קומם סט רג
	רתח, הרתיח רצד	קלס סח שכח
תגמול חסד רלז		(קנא, הקניא) קפג
תגר רלז רפג	שאלה כב רעה רפא	קנה, מקנה רלז
תואר נז סז צח רצו	שאר מט	קנן, קנן רמד
תוה, התוה רצו	שאת רע	קעקע סב
תוכחות חיים רעז	שבט, שרביט רמ	קפודה, קפוצה ל
תופש תורה צד	שביב נד	קץ רכו
תושיה רמו		

שעך

מפתח

תחבולות מא רז

תחליף שח שכ

תחרה ר

תכן קד רצב

תלע קפד

תמה ק

תמהי מעשה רצט שלג

תמור יה—יו כג

תמורה יו

תמחות רפג

תמים רסד

תמרורים רכג

תנופה קפז

תעלה קפט

תפקיד רפג

תקוה מו

תקוף לז

תקל, נתקל פו

התקיל צז

תקן שכו

תשלומת עח פט רכג

תשניק קצז

מילואים

דף חדש מס' בן סירא

דף זה מצא הפרופ' ח. שירמן בקיץ תשט"ז בין קטעי הגניזה מקהיר השמורים בבית הספרים של אוניברסיטת קימברידג' באנגליה, ופרסם אותו בתצלום עם העתק ומבוא קצר והערות ב"תרביץ", כרך כז, עמ' 440—443. הדף כתוב משני עבריו, אבל הוא ניזוק קשה מאד. חתיכה לא-קטנה נקרעה מננו בצד אחד באמצעיתו, וכך אבד חלק חשוב של הכתב בטור השני של צד הפנים ובטור הראשון של צד האחור. וגם בשאר הדף יש מקומות מרובים קרועים ומנוקבים, שאיבדו את הכתוב בהם.

שירמן הכיר לנכון שהדף שייך לכ"י הנהדר כ"י ב שסיפק לנו חלק רב מהספר, מן פרק ל יא עד הסוף. הדף כתוב באותו הכתב של כ"י ב, ובאותה הכתיבה של 18 שיטין לעמוד בשני טורים מקבילים, עם אותו הנוהג של כ"י ב להביא חילופי גרסה בצדי הגליון, בצד ימין לטור הימני, ובצד שמאל לטור השמאלי, ולסמנם בפנים בטבעת קטנה מעל החתיכה שהחילוף נוגע בה. ובכלל יש בו בדף התכונות האחרות של כ"י ב שתיארנו למעלה במבוא, ss 64—65 (עמ' 50—52). שירמן לא פירט מהו החומר של הדף, ומהי מידתו, ואם יש שירטוט לשיטין שבו כמו בדפי כ"י ב, אבל מכיוון שצורתו הכללית של הדף היא שווה בכל יצורת הדפים של כ"י ב הידועים לנו מכבר¹, יש להניח בודאות שהוא דף בודד מאותו הכ"י ב.

תכנו של הדף אינו מעשיר את רכושנו בס' בן סירא העברי, כי הוא נמצא לפנינו בכ"י א, אבל הוא מביא לנו תרומה חשובה לתולדות התפתחות הנוסחה העברית של הספר וליחסו של כ"י ב לכ"י א. השוואה של שתי הנוסחות מוכיחה, שנוסחתו של הדף היא גרועה הרבה מהנוסחה המקבילה של כ"י א. יש בה בנוסחת הדף הרבה יותר מדרכי הלשון המאוחרת (המשנאית) והרבה יותר כפילות יתרות, כפילות של שיבוש וכפילות של פירוש, מאשר בכ"י א. וגם בזה מתאים הדף לתכונות כ"י ב שבידנו במקומות שונים². אמנם יש בדף גם דוגמות של גרסות מקוריות יותר המתאימות לי מאשר בכ"י א, כמו יה יד יה, אבל בדרך כלל נוסחת הדף היא יותר מאוחרת ויותר מנוונת. התנוונותה היתרה של נוסחת הדף, כמו בכלל של כ"י ב במקומות שונים, מתבארת על-ידי ההשערה, שכ"י א הוא, לפי עדות רוב החוקרים, יותר קדום בזמנו לכ"י ב³, וגם על-ידי השתדלותו של סופר כ"י ב למסור בנאמנות את כל החומר שהיה בידו מס' בן סירא. ויש להעיר, שכל חילופי הגרסה שבגליון הדף נמצאים בכ"י א (חוץ מן ההגהה ל"ה ה). ברור שהסופר שאב את הגהותיו מתוך כ"י דומה מאד לכ"י א שלנו, ואולי אף מתוך כ"י זה עצמו.

הקורא מתבקש להשוות את תוכן הדף לתוכן המקביל בכ"י א, וגם לעיין היטב בפירושו למעלה, עמ' צב—צה, צז—צט⁴.

¹ ראה התמונה המוקטנת קצת במבוא כלפי עמ' 49, וביחוד באוסף הפאקסימילים הרשום בעמ' 71.

² כמו ל יו ואילך, לא יח ואילך, לו יח ואילך ועוד.

³ ראה מבוא, ss 63, 65 בסופם (עמ' 50, 52).

⁴ השוה גם המאמר על הדף מאת נ. ה. טור-סיני, "לשונונו", כרך כב, עמ' 199 ואילך. תודתי נתונה לפרופ' טור-סיני על שהואיל להמציא לי את מאמרו בעלי הגהה לפני הופעתו.

(צד פנים)

יה א	כי ירא יי יעשה זאת	ותופש תורה י . . יכנה:
ב	וקדמת. ו כאם	וכאשת נעורים ת. . לנו:
ג	והאכילתהו לחם שכל	ומי תבונה תשקנו:
ד	ונשען עליה ולא ימוט	ובה י
ה	ורוממתהו מרעהו	ובתוך
ו	ששון ושמחה תמצא	וש
ז	לא ידריכוה מתי שוא	ואנש
ח	רחוקה היא מלצים
ט	לא נאתה תהלה בפי רשע	כי לא
י	בפי חכם תאמר תחלה	ומושל
יא א	אל תאמר מאל פשעי	כי כל אשר שנא
ב	אל תאמר מה פעלתי	כי את א . . שנא . . אעש .
יב	פן תאמר היא התקלני	כי אין לי חפץ באנשי חמם:
יג	ותועבה שנא אלהים	ולא י יו:
יד	הוא מראשית	וישיתתהו ו:
יה	אם תחפץ תשמר מצוה	ואמונה לעשות רצון אל:
יו ו	. . את . . יה:
יז	. . צק ל מיס ואש	באשר תחפץ תשלח ידיך:

(צד אחור)

יח	לפני א . . חיים ומות	וכל שיחפץ יתן לו:
יט א	כי ל . . חכמת יי	אל בגבורה ומביט לכל:
ב	ספקה חכמת יי	אמיץ גבורות וחוזת כל:
כ שיו	והוא יכיר כל מפעל אנוש:
כא ל . טא	ולא למד שקרים לאנשי כזב:
כב כזב	ולא מרחם על עושה שוא ועל
		מגלה סוד:
י"א שוא	ואל תשמח על בני עולה:
ב במ	כי אין אתם יראת יי:

ג	ואל תבטח בחיליהם:
ד	קבותם	כי לא תהיה להם אחרית טובה:
ה	חד עושה רצון אל מאלף ומ. ערירי מאחרית זדון:
ב	... מות ערירי ממי שהיו לו	בנים רבים בני עולה ומאחרית זדון:
ו	מאחד ערירי ירא יי ת... יר	וממשפחות בוגדים תחרב:
ב	מאחד	וממשפחת בוגדים תחרב:
ז	ר	ועצומות כאלה שמעה אזני:
ח	בעדת רשעים להבה	ובגוי
ט	אשר לא נשא לנסיכי קדם: רתם

הגהות של גרסה אחרת (או תיקון) בצדי הגליון

פ"ג: ומתבואתה	פ"ה: בתוך רעהו	פ"ו: ימצא
פ"ב: צ...	פ"ג: רעה	פ"ד: ל... מבראשית
פ"ה: ותבונה לע רצונו		
פ"ח: ינתן	פ"ח: יוקדת אש	פ"ט: בגב...

הערות לניסחת הרף

[יהג] ומי כך מנוקד בכ"י. — ומי תבונה לשיבוש של גל': ומתבואתה השוה כ"י א: הבואה, שמחק הסופר.

[ה] השיבוש של גל': בתיך רעהו נגרם על-ידי טור שני: ובתוך.

[ו] תמצא הנושא הוא החכמה כמו בטור שני ובפסוק הקודם, כלומר היא תמצא בשבילו; ואולי הוא כתיב חסר: תמציא. וכך הנושא ב: ט: תמלאנו, וב: ל: תאצור לו, שבוודאי הוא מיוסד על גרסה יונית: השוה סמנד. הגרסה של גל' ושל א: ימצא הושפעה מן יש' נא ג. חילופים מרובים אלו כטילים ספק על ה: קורי ת של כל גרסות אלו, ואפשר שהגרסה המקורית אבדה כבר לפני י.

[י] כפי הגרסה הנכונה שנשתבשה בכ"י א, השוה שם בפירושנו. — תחלה ק': תהלה. [יא] כי כל הגל' שנקרע תיקן כנראה: את ת' כל, שחסר גם בתרגומים; השוה הוספת "כל" בפ"ח. החרוז הבא הוא כפילה משובשת שקשה פירושה. הטור השני נראה כדברי החזר בתשובה ("פעלתי", "אעשה"), אבל זה אינו מתישב עם האזהרה: אל תאמר. — פעלתי אולי שיבוש של "פשעתי" שנמצא ב י ו ט.

[יב] היא, לי ק': הוא, לו; ואולי "לי" בא אגב לשון הכתוב: אין לי חפץ בכם, מלאכי א י. — חפץ מתאים ל: הנינא (הנאה); צורך של גל' וא מתאים לי: αρεία.

- [יג] אלהים גרסת כ"י א: יי מתאימה ל' והיא יותר מקורית; ב ס חסר.
- [יד] הוא מראשית כך י, יותר מקורי מן אלהים מבראשית של גל', כ"י א, ס (ברוב נוסחותיו), ל; השוה בפירושנו.
- [יה] ואמונה כך י, מקורי כמו שמוכח מהתוספת של החרוז הבא המיוסדת על גרסה זו על פי חבקוק ב ד, כמו שפירשתי. ופירושו: ותשמור אמונה לעשות רצון יי. "ותבונה" של גל' וכ"י א הוא שיבוש. – רצון אל גל' וכ"י א: רצונו הוא יותר מקורי, כפי שנראה מן י: רצון. וכך הרחיב: רצון – רצון אל גם יוה.
- [יו] מים ואש כך ל, שיבוש מן אש ומים של כ"י א, י, ס; השוה תה' סו יב. – תשלח כך גם י ברוב נוסחותיו, לזווג ל"תחפץ"; יותר מקורי: שלח של כ"י א, ס, ונוסחות אחרות של י.
- [יח] וכל שיחפץ ביטוי מאוחר; השוה לפי"א: יותר מקורי כ"י א: אשר יחפץ, וכך י: ואשר יחפץ. – יתן יותר נכון גל', כ"י א, י: ינתן.
- [יט] חרוז ראשון הוא כפילה משובשת מחרוז השני, והוא חסר בכ"י א ובתרגומים.
- [כ] אנוש בכ"י א: איש, יותר מקורי, כי "אנוש" נמצא בחרוז הבא.
- [כא] ולא למד וכו' כל הטור הוא תוספת החסרה בכ"י א.
- [כב] .. כזב נראה להשלים: ולא החלים אנשי כזב, כמו בכ"י א.
- [כג] על בני כך ב' ל; השוה יש' ט יו, לט ב; כ"י א וס: בבני, כפי הרגיל.
- [כד] כי כך ס, יותר נכון כ"י א: אם, וכך י.
- [כה] טיר ראשון צריך להשלים על פי כ"י א: אל תאמין בחייהם (וכך שירמן בסימן שאלה); טור שני הוא תוספת: "ואל תבטח" כפל מן החרוז הבא, "בחיליהם" שיבוש של "בחייהם".
- [כז] [כע] קבותם כלומר בסופם, השוה בפירושי למעלה, ומכאן התוספת הבאה על "אחרית". י: במקומם אפשר שאינו שיבוש (כמו שכתבתי בפירושי), אלא פירוש מוטעה. וכך תרגם למעלה י יז.
- [ה] רצון אל הרחבה של פירוש מגרסת כ"י א וס: רצון; השוה הערה למעלה יה ה. – בני עולה הרחבה של גרסת כ"י א: בעולה. כל חרוז זה הוא חיבור של כפילות.
- [ז] כל החרוז הוא כפילה של טעות.
- [ח] ... להבה נראה להשלים: תלהט להבה; השוה יואל ב ג, תה' פג יה, קו יח. – להבה כ"י א גל' וכ"י א: אש. וכך י, ס.
- [ט] ... רתם כנראה: גבו[רתם]; גל' וכ"י א: בגבורתם, וכך י, ס.

ספר בן סירא, שהסעיר את רוחות החוקרים בדור שעבר עם גילוי שרידיו הראשונים, ניתן בזה במהדורה ביקורתית ובשלימות עם מבוא ופירוש מקיף מאת חוקר המקרא המובהק פרופ' מ.צ. סגל.

ביד בטוחה מוליכנו המהדיר בשבילי הנוסחה העברית של השרידים העבריים של הספר, שהיא עיקר במהדורה זו, ואשר הועתקו בנאמנות מתוך הפאקסימיליות של ארבעת הכתבידות, שיצאו על-ידי האוניברסיטאות אוקספורד וקימברידז' בשנת 1901, ומתוך תצלום של כתב יד ה. החלקים החסרים בשרידים ניתרגמו מיוונית לעברית על-ידי המהדיר בלשונו ובסגנונו של בן-סירא, והם מתקרבים לצורת המקור האבוד. אף הניקוד של הנוסחה והסידור הסטיכומטרי מידיו של המהדיר הם, וכן סידור הספר במחרזות, פרשות וסדרות, והנהגת ספירה חדשה של כל פסוקי הספר.

כלי מחזיק ברכה הוא הפירוש לספר. בעיקרו הוא מבאר מצד הלשון והענין את הנוסחה של מהדורה זו. במקומות שזו נראית משובשת או מחודשת, מובאות השוואות לשני התרגומים העתיקים, היווני והסורי. שפע ההקבלות לפתגמים ולביטויים מספרי המקרא וממקומות אחרים, יש בו כדי להפיץ אור על רעיונותיו של בן סירא ועל דרכי עבודתו הספרותית. במבוא הגדול שניתן לספר ושנתמזגו בו חקירה מעמיקה ובהירות המחשבה וההרצאה, נתבררו זמן התהוותו של הספר, תולדותיו הארוכות והמסובכות, תכונותיו הרעיוניות והלשוניות והשלולות נוסחאותיו השונות.

מהדורה שלימה זו של ספר בן סירא היא פרי מחקר, שעמל בו המחבר למעלה מעשרים וחמש שנה, ותשמש אחד מספרי היסוד במפעל כינוסה של ספרות הדורות.